"تاریحقا جاۋاپتی بولۇىمىز، حالىققا جاۋاپتی بولۇىمىز كەرەك"

(باسی 1 ـ بەتتە)

قۇمايىتتانۇدان ساقتانۇ، قۇمدی تىزگىندەۋ جاەدایی ئالی دە اۋىر. اڭگىمە ماجلىسىندە باس شۇجي شي جينپىڭ بەتالىستی ايقىنداپ، وي جەلىسىن جوبالاپ، ورنالاسترۇ جاساپ، "جاڭا داۋىردەگی جۇڭگونىڭ قۇمايىتتانۇدان ساقتانۇداعی، قۇمدی تىزگىندەۋدەگی جاڭا كەزەڭتىڭ جاراتۇ" سىندی ئداۋىر ۇندەۋىن شعاردی.

"شولەيىتتەنۇدەن جالپىلىق ساقتانۇ ـ تىزگىندەۋدی كۇشەيتۇ، 'ئۇش تەرىستىك' سياقتی ئتۇيىندی ەكولوگيالىق ينجەنەريا قۇرىلىستارىن ىشكەرىلەي ىلگەرىلەتۇ ەلىمىزدىڭ ەكولوگيالىق حاۋىپسىزدىگىنە سايادی، ەملەكەتتی قۇدىرەتتەندىرۇ قۇرىلىسىنا سايادی، جۇڭحۇا ۇلتىنىڭ توقتاۋسىز داموىنا سايادی". "ەملەكەتتىڭ زور ىسىنە" باس شۇجي قاي ـ قاشان دا كوڭىل ئبولىپ وتىردی.

"ئبىر جوباداعی" "ەملەكەتتىڭ زور ئىسی"

"ەملەكەتتىڭ زور ئىسی" ۇزاق بولاشاققا سايادی. ەملەكەتتی قۇدىرەتتەندىرۇ قۇرىلىسىنىڭ، ۇلتتی گۇلدەندىرۇدىڭ جاڭا جورىعی تۇرعىسىنان قانشالىقتی السى وتكەنگە كوز جىبەرگەن سايىن، سونشالىقتی السى بولاشاقتی بولجاۋعا بولادی.

ەكولوگيا ماسەلەسی تاريحي كوز ايانی سنايدی. ئاردايىم قام جەپ تۇردی، پارتيا 18 ـ قۇرىلتايىنان كەيىن، باس شۇجي شي جينپىڭ ىشكی موڭعۇلعا 3 رەت كەلىپ قىزمەت تەكسەردی، تەكسەرۇ ـ زەرتتەۋ جۇرگىزدی. ئار جولی ەكولوگيالىق حاۋىپسىزدىك قالتقىسىن بەرىك ورناتۇعا توقتالىپ وتىردی. بۇل جولی ول ەلىمىزدىڭ سولتۇستىگىندەگی ماڭمزدی ەكولوگيالىق حاۋىپسىزدىك قالتقىسىن بەرىك ورناتۇ ـــ ىشكی موڭعۇل، ئسوز جوق، ەسته بەرىك ساقتايتىن "ەملەكەتتىڭ زور ئىسی" ەكەندىگىن قايتالاي باسا دارىپتەدی.

تەكسەرىپ ـ زەرتتەۋ، اڭگىمە ئماجلىسىن وتكىزۇ وسی نەگزگی تاقىرىپتی باستان ـ ايىاق ساباقتاستىردی.

6 ـ ايدىك 5 ـ كۇنی بەيجىڭنەن بايانىنورعا بارعاندا، الدىمەن ۇلانسۇحاعا بارىپ سۇدی، ونان سوڭ ۇلانسۇحانىڭ وڭتۇستىك جاعالاۋىندا وسی زامانعی اۋل شارۋاشىلىعىنان ۇلگی كورسەتۇ باقشا رايونىنا بارىپ اتىزدی كوزدەن كەشىردی.

6 ـ ايدىك 6 ـ كۇنی لينحی رايونىندا مەملەكەت مەنشىگىندەگی شينحۇا ورمان الاڭىنا بارىپ، ورماندی كوزدەن كەشىردی؛ ىلە ـ شالا حىتاۋ سۇارمالی رايونىنىڭ سۇ مولشەرىن ينفورماتسيالاندىرۇ، باقىلاۋ ـ ولشەۋ ورتالعىنا بارىپ، توعاندی كوزدەن كەشىردی.

سول كۇنی تۇستەن كەيىن شولەيىتتەنۇدەن جالپىلىق ساقتانۇ ـ تىزگىندەۋدی كۇشەيتۇ جانە "ۇش تەرىستىك" سياقتی ئتۇيىندی ەكولوگيالىق ينجەنەريا قۇرىلىستارىن ىلگەرىلەتۇ اڭگىمە ئماجلىسی اشىلدی، ۇش تەرىستىك وڭىرىندەگی 6 ولكە ـ رايوننان، ورتالىق پەن مەملەكەت ورگاندارىنان كەلگەن قاتىستى تاراۋلاردىڭ نەگزگی جاۋاپتی جولداستارى ماجلىسكە قاتىناستى.

6 ـ ايدىك 7 ـ كۇنی باس شۇجي شي جينپىڭ كوكحوتقا كەلىپ، جۇڭحۇان كاسپ سالاسی باقشاسىنا ىشكەرىلەي بارىپ، جاسىل تيىكە بۇرىلىس جاسىپ، جاڭالىق اشا داموۇ جاعدايىن كوردی.

6 ـ ايدىك 8 ـ كۇنی ىشكی موڭعۇل اۋتونوميالی رايوندىق پارتكوم مەن ۇكىمەتتىڭ قىزمەتتەن مالىمەت بەرۇ ماجلىسىندە باس شۇجي ئتۇيىندی تۇرده باسا دارىپتەگەن قىزمەتتە جوعارى سايالی داموۇ، ەكولوگيانى الدىمەن ەسكەرۇ، جاسىل داموۇ ئالی دە "ماڭداي الدی مازموۇن" جانە "باعدار" بولدی.

جول بويی كوز ۇشىندا سارى ئتۇس پەن جاسىل ئتۇس توعىسىپ، تايتالاسىپ كەلەدی. سامعاي ۇشقان قۇستار، سورتاڭ جەرلەردی قۇنارلاندىرعاننان كەيىن ئوسپ شىققان مايسالار، قۇمعا تامىر تارتقان ئتوزىمدی، ئزاۋلىم اعاشتار، تاعی حۋاڭحىدان سۇ باستاپ سۇارۇ توعاننان قالىپتاسقان تور... ئبارى دە وسی مەكەننىڭ كەشەگی كەشىرمەلەری مەن بۇگىنگی تۇىلعان دستەردىنەن سىر شەرتپ تۇر.

بولماشى بەلگىدەن بولاشاقتی بولجاۋعا بولادی. ۇش تەرىستىكتىڭ ۇلان ـ بايتاق جەردىڭ ئار كۇننەن بايىرعی، سوندای ـ اق شىت جاڭا بەينەنی كورۇگە بولادی.

سوناۋ زاماندا ۇشی ـ قىبىرسىز قۇنارلی القاپ ئشوبی شۇيگىن، شۇرايلی ەدی.

ارادا كوپ ۋاقىت وتپەي ـ اق جان سانی كۇرت ارتىپ، تالان ـ تاراجىلاۋ ۇلگىسىندەگی اشۇدىڭ داڭعازا ئۇنی، كليمات وزگەرىسی، قۇمدی بورانىنىڭ گۇىلدەگەن ئۇنی بىرتە ـ بىرتە كوبەيدی. جاسىل ئتۇس وڭىپ، ىركەس ـ تىركەس سارى ئتۇس قاپتاپ، جەر قۇمايىتتاندی، جىرا ـ جىلعالار ساي ـ سالاعا ايىرىلدی.

وتكەن عاسىردىڭ 70 ـ جىلدارىندا ۇش تەرىستىكتىڭ بەينەسی ادامداردی الاڭداتتی.

"ۇش تەرىستىك" ينجەنەريانى اتقارىلا باستاعان 1978 ـ جىلی رەفورما جاساۋدىڭ، ەسىك اشۇدىڭ شىمىلدىعی اشىلعان ساتتە، ۋاقىتپەن جارىستىن ئداۋىر ۇلی تولقىنىندا پارتيا ورتالىق كوميتەتی توتەنشە ستراتەگيالىق تاباندىلىقپەن جانە تاريحي كورەگەندىكپەن نازاردی كەلەسی عاسىرداعی 2050 ـ جىلعا اۋدارىپ، 73 جىلدىق ۇلی ينجەنەريانی جوسپارلادی.

بۇل ينجەنەريا ۇش تەرىستىك وڭىرىندەگی 13 ولكە (رايون، قالا) جانە شينجياڭ ئوندىرىس ـ قۇرىلىس بيىكتۇانی سياقتی 725 اۋداندی قامتىعان، جالپى جەر اۋدانی 4 ميللیون شارشی كيلومەتردەن اسادی.

ۋاقىتتىڭ ۇزاقتىعی، ئوڭىرىدىڭ كەڭدىگی، قينىشىلقتىڭ اۋىرلىعی، بەكمىنىڭ بەرىكتىگی دۇنيە جۇزىندە سيرەك كەزدەسەدی!

شينحۇا ورمان الاڭىندا باس شۇجي شي جينپىڭ تىزگىندەلپ جاتقان قۇمدی جەرگە بارىپ، سونشاما جىل، سونشاما كۇندە ەگىلگەن اعاشتارعا ۇزاق ۋاقىت كوز تاستادی. قۇمعا تەرەڭ تامىر تارتىپ، جاپىراقتار جايقالا ئوسپ تۇر. باس شۇجي ەرەكشە تەبىرەنىپ بىلاي دەدی: "'ۇش تەرىستىك' نقتاسىن ورمانی جۇيەسی قۇرىلىسی سياقتی وسىنداي كەلەلی ەكولوگيالىق ينجەنەريا تەك جۇڭگو كومۇنيستىك پارتياسىنىڭ باسشىلىعىندا عانا ورىندالادی. ۇش تەرىستىك ئوڭىرىنىڭ ەكولوگيالىق ەرەكشە ئالسىز، قۇمايىتتانۇدان ساقتانۇ، قۇمدی تىزگىندەۋ ـــ ۇزاق ۋاقىتتىق تاريحي مىندەت، ئبىز، ئسوز جوق، وسی قىزمەتتی ئۇرتىس ويداعىداي يگەرۇىمىز، اتا ـ بابالارىمىز بەن ۇرپاقتارىمىزعا ۇياتتی بولماۋىمىز كەرەك".

"اتا ـ بابالارىمىز بەن ۇرپاقتارىمىزعا ۇياتتی بولماۋىمىز كەرەك" دەگەن سالماقتی ۋادەنی جاڭا داۋىردەگی جۇڭگو كومۇنيستەرى ارقالاپ وتىر.

جاڭا داۋىردەگی 10 جىلدا ەكولوگيالىق ورىكەنيەت قۇرىلىسی بۇرىن بولپ كورمەگەن دەڭگەيگە كوتەرىلدی. بولاشاقتىق ۇلی ئستی مۇرات ەتكەن ئرى پارتيانىڭ ئبىر قىدىرۇ ئتۇىبىرلی سيپاتتی، باستاما اشۇ سيپاتتی، ۇزاق بولاشاقتىق سيپاتتی قىزمەتتەرىنىڭ باتىلدىعی، تەبەنی، ونىمدىلىگی بۇرىن بولپ كورمەگەن دارەجەدە بولدی.

شي جينپىڭنىڭ ەكولوگيالىق ورىكەنيەت يدەياسى امالىات بارىسىندا جەتىلىپ قالىپتاستی ئارى امالياتقا جەتەكشىلىك ەتتی، ەكولوگيالىق ورىكەنيەت قۇرىلىسىندا تانىمنان امالياتقا دەيىن تاريحي، بۇرىلىستىق، جالپى جاعدايلىق وزگەرىستەر تۇىلدی.

باس شۇجيدىڭ ئزىن بويلاپ، ۇش تەرىستىككە نازار سالايىق. ىشكی موڭعۇل، حىبەي، شانشي، گانسۇ، چينگحاي، نينگشيا، شينجياڭ... قۇمايىتتانۇدان ساقتانۇدی، قۇمدی تىزگىندەۋدی باستان ـ ايىاق ەستەن شعارمادی.

وسی رەت قىزمەت تەكسەرگەندە، باس شۇجي شي جينپىڭ ۇلانسۇحانی دا ەسىنەن شعارمادی. 2021 ـ جىلی ەملەكەتتىڭ ەكی ماجلىستە ىشكی موڭعۇل ۋاكىلدەر ۇيىرمەسىنىڭ بايانداماىنا قاراۋىنا قاتىناسقان كەزدە باس شۇجي بىلاي دەدی: "ۇلانسۇحاعا تالاي رەت بەكتۇ جازدىم. قازىر قاراعاندا تىزگىندەۋدە كورنەكتی ونىمدىلىككە قول جەتپەتی، ئالی دە ۇزدىكسىز قاجماي ـ تالماي كۇش سالۇ كەرەك".

ۇزدىكسىز قاجماي ـ تالماي كۇش سالۇ ـــ جۇڭگو كومۇنيستەرىنىڭ ناتيجە كوزقاراسى. ەڭبەك ماعان جازىلماسا دا بولادی، ەڭبەك سەڭىرۇدە مەن بولماسام بولمايدی، ۋاقىتتىڭ اعىسىندا ئرى پارتيا، ئرى ەلدىڭ كورەگەندىگى مەن جاۋاپكەرشىلىك ارقالاۋی وسلايشا ايگىلەندی.

ۇش تەرىستىكتىڭ بەينەسی وزگەردی، كوك اسپان، تۇنىق سۇ، جاسىل القاپ بارلىق جەردەن مەن مۇندالاپ، كوزگە وتتاي باسىلادی. ئتۇيىندی تىزگىندەۋ وڭىرلەرىندە "قۇم باسپ، ادام شەگىنۇدەن" "جاسىل جاملعی كوبەيىپ، قۇم شەگىنۇگە" دەينگی تاريحي سيپاتتی بۇرىلىس جۇزەگە اسپ، ەكولوگيانی قورعاۋ مەن حالىق تۇرمىسىن جاقسارتۇ ۇتىمدی اينالىسقا قادام باسىپ، شولەيىتتەنگەن وڭىرلەردىڭ ەكونوميكالىق، قوعامدىق داموۇندا جانە ەكولوگيالىق بەت ـ بەينەسىندە وراسان زور وزگەرىستەر تۇىلدی.

6 ـ ايدىك 6 ـ كۇنی تۇستەن كەيىنگی اڭگىمە ماجلىسىندە وتكەندی ەسكە الىپ، بۇگىنگە نازار سالعان باس شۇجي شي جينپىڭ تەرەڭ ماعنادا بىلاي دەدی:"ەكولوگيالىق ورىكەنيەت قۇرىلىسىمەن شۇعىلدانۇدا، جوعارىدا جۇڭحۇا ۇلتىنىڭ اتا ـ بابالارىنا ۇياتتی بولماۋ كەرەك، تومەندە ۇرپاقتارىمىزعا جاۋاپ بەرۇىمىز كەرەك. ۇلی تابيعاتقا قۇرمەت سەزىمىندە بولۇىمىز، 'ۇش تەرىستىك' نقتاسىن ورمانی جۇيەسی قۇرىلىسی سىندی وسی جۇمىستی مىقتی يگەرۇىمىز، تاريحقا جاۋاپتی بولۇىمىز، حالىققا جاۋاپتی بولۇىمىز كەرەك".

"ئبىر ۇلكەن شاحمات تاقتاسىنداعی" جۇيە كوزقاراسی

"بۇل ىستە داملداۋعا بولمايدی، بوساڭسۇعا دا بولمايدی". قىزمەت تەكسەرگەندە باس شۇجي شي جينپىڭ قۇمايىتتانۇدان ساقتانۇ، قۇمدی تىزگىندەۋدی "تاستی دومالاتىپ تاۋعا شعارۇعا" تەڭەپ، "انتەك بوساڭسىپ قالساق، ۇلكەن تاس دومالاپ تۇسەدی"، ـ دەدی.

ەلىمىز دۇنيە جۇزىندەگی شولەيىتتەنۇی ەڭ اۋىر ەلدەردىڭ ئبىری. شولەيىتتەنگەن جەرلەر، باستىسی، ۇش تەرىستىك وڭىرىنە تارالعان. وسی ئوڭىر قۇمايىتتانۇدان ساقتانۇ، قۇمدی تىزگىندەۋدە جەر اۋماعی ۇلكەن، تارالۋی كەڭ، دارەجەسی اۋىر، تىزگىندەۋ قيىن بولۇ سياقتی قات ـ قابات وتكەلدەرگە ئدوپ كەلۇدە. قۇاڭشىلىق جايلاپ، جاۋىن ـ شاشىن ماردىمسىز بولۇ، ەكولوگيالىق اپات ئجيى تۇىلۇ سياقتىلار قۇمايىتتانۇدان ساقتانۇ، قۇمدی تىزگىندەۋدی ئتىپتی دە قيىنداستىردی.

45 جىل تىنباي قۇلشىنۇ ارقىلی ينجەنەريا قۇرىلىسی "قيىن تۇيىننەن قامال الۇ" كەزەڭىنە ئوتتی. "ەلىمىزدىڭ شولەيىتتەنۇدەن ساقتانۇ ـ تىزگىندەۋ جانە قۇمايىتتانۇدان ساقتانۇ، قۇمدی تىزگىندەۋ قىزمەتىنىڭ جاعدايی ئالی دە قيىن". باس شۇجي دەڭگەيدی اناعۇرلىم جوعارىلاتىپ، بورىشتىلىق سەزىم مەن كوكەي تەستىلىك سەزىمدی كۇشەيتۇ كەرەكتىگىن ەسكەرتتی.

2050 ـ جىلدی كوزدەپ، 2021 ـ جىلدان 2030 ـ جىلعا دەيىن قۇنتتايي ەڭبەك ەتۇ كەرەك. "ئبىر ۇلكەن شاحمات تاقتاسی" دايىندالىپ، جوبا ـ جوسپار جاسالدی، 2021 ـ جىلدان 2030 ـ جىلعا دەيىنگی ۋاقىت ـــ "ۇش تەرىستىك ينجەنەريانى 6 ـ مەزىمدىك ينجەنەريانىڭ قۇرىلىس مەزگىلی، قۇمايىتتانۇدان ساقتانۇ، قۇمدی تىزگىندەۋ جەتىستىگىن بەكەمدەۋدىڭ، كەڭەيتۇدىڭ شەشۇشی مەزگىلی، "ۇش تەرىستىك" ينجەنەريانىڭ جوعارى ساپالی داموۇن ىلگەرىلەتۇدىڭ قامال الۇ مەزگىلی.

"10 جىل شاماسىندا ۋاقىت جۇمساپ، 'ۇش تەرىستىك' ينجەنەريانان قامال الۇ شايقاسىن جۇرگىزۇگە قۇلشىنۇ كەرەك".

73 جىلدىق ايبىندی جوبانىڭ جارتىسی ئوتىپ كەتتی، وسی 10 جىلدا قۇمدی ئشولدىڭ قوينىنا جورىق جاساۋ، ئسوزىسز، ماڭىزدی ئارى، ئسوز جوق، "قينىما سوعادی".

"تۇتاس تۇلعالىق ىلگەرىلەتۇ مەن ئتۇيىندی قامال الۇدىڭ قاتىناسىن" ويداعىداي ئبىر جايلى ەتۇ كەرەك، "ئارى جالپى تۇلعالىق جاقتان جوسپارلاۋعا باسا ئمان بەرۇ، ئارى 'بۇيدانی' مىقتی ۇستاۋعا باسا ئمان بەرۇ كەرەك"، باس شۇجيدىڭ جۇيە كوزقاراسى "ئبىر ۇلكەن شاحمات تاقتاسی" سىندی جالپى جاعداي كوزقاراسىن بەينەلەيدی ئارى "ئتۇيىن ارقىلی جالپىما تۇرتكی بولۇعا" جەتەلەيتىن ادىستەمە.

اڭگىمە ماجلىسىندە باس شۇجي شي جينپىڭ حۋاڭحى وزەنىنىڭ "تاعا فورمالی يىننەدگی" قامال الۇ شايقاسی، حورچين، حۇلۇنشارعىنداعی سىندی 2 ۇلكەن قۇمايت جەردی جويۇ شايقاسی، حىشي كاريدورى ـ تاكلاماكان ئشولی جيەكتىك توسقاۋىل شايقاسی سىندی بەلگی سيپاتتی ۇش ۇلكەن شايقاستی بار كۇشپەن ويداعىداي جۇرگىزۇ كەرەكتىگىن العا قويدی.

قارىتادان قاراعاندا، وسی بىرنەشە قانىق سارى نۇكتەلەردی شعارىپ تاستاساق، جاسىل بەلدەۋلەردی تۇتاسترۇعا بولادی، سوندىقتان دا ۇش تەرىستىك ينجەنەريانى سولتۇستىكتەگی شەكارا وڭىردە اناعۇرلىم كەمەلدی ئارى قالىڭ جاسىل ۇلی قورعان، ەكولوگيا حاۋىپسىزدىك قالتقىسىن ۇلاستىرادی.

"يقۇاتی كەمەلدی، بەرىك"، بۇل باس شۇجي شي جينپىڭنىڭ 2030 ـ جىلعى "ۇش تەرىستىك" ينجەنەريانىڭ كۇتكەن ۇمىتی ئارى جۇيە كوزقاراسى بوينىنا ۇرىمتال جەردی ئدال تاۋىپ، ئتۇين ارقىلی ماسەلەنی شەشكەندە عانا جۇزەگە اسرۇعا بولاتىن نسانا.

جۇيە كوزقاراسی يكەمدی تەپە ـ تەڭ يگەرۇدەن دە بەينەلەنەدی.

جاڭا جۇڭگو قۇرىلعاننان بەری نەشە ون جىلدىق سۇ يگىلگی قۇرىلىسی ارقىلی حىتاۋ جازدىعندا بەينە ادام دەنەسىندەگی قان تامىرداي تارالعان 7 ساتىلی سۇارۇ، سۇ ىعىسترۇ جۇيەسی سالىندی.

جازىقتان ەندەي وتكەن باس بەل توعاننان اتىز ـ اريق اراسىنىڭ بارلىق جەرىنەن كەزدەسەتىن قىلدىرىقتاي جىڭشكە ارىقتارعا دەيىن 7 ساتىلی سۇارۇ، سۇ ىعىسترۇ جۇيەسىنىڭ ارقاسىندا جاراتىلىستىق كۇشتەن "پايدالانا الاتىن بولدی".

"توعان اشقان ادامنىڭ اتی ماڭگی وشپەيدی، تاريحقا اتی جازىلادی"! باس شۇجي ئشول ـ ئجازيرانی كادەگە جاراتىپ، شۇرايلی دالانی نارلەندىرگەن سۇارۇ جۇيەسىن اۋىز جاپپاي القادی.

ۋاقىت كۇتپ تۇرمايدی، حىتاۋدی تىزگىندەۋدە تەك الدىعا ىگەرىلەۋ كەرەك.

"كەلەسی قادامدا تاعی قانداي قۇرىلىس جۇرگىزۇ كەرەك"؟ باس شۇجيدىڭ سۇراۋی بولاشاقتا نازار سالۇعا جەتەلەدی.

"وسزامانداندىرا جاڭالاۋ" دەگەن جاۋاپتی ەستىگەندە، باس شۇجي بىلاي دەپ تاپسىردی: ئبىری، "شاماعا قاراي شعىم ەتپ"، جوبا بوينىنا قارجی قوسۇ، ەندی ئبىری، "كوپ نەگزدی قارجی قوسپ"، قوعامدىق كۇشتەردی ات سالسۇعا جۇمىلدىرۇ.

شينحۇا ورمان الاڭىندا تەرەك، تال، جىڭعىل سياقتىلار بار، كەيبىر اعاش تۇرلەرىن جاڭالاۋعا تۇرا كەلەدی.

باس شۇجي بىلاي دەپ تاپسىردی: "ئشول ەكولوگيالىق جۇيەسی تابيعي تۇرده ئالسز بولادی، بىرەۋىنە ئتيپ كەتسە، بارلىعىنا اسەر ەتەدی. ۇيلەسىمسىز جەردە قۇمدی ئشولدی وزگەرتۇگە بولمايدی، قاراپ تۇرۇعا، شەگىنشەكتەۋگە دە بولمايدی. كەيبىر قۇمدی ئشولدی وزگەرتۇ قيىن، وزگەرتە المايمىز، بولماسقا بوسقا اۋرە بولماۋ كەرەك.

تاپسىرمادا ئبىر تۇتاس جوسپارلاپ تەڭگەرە ئبىلۇ سىندی فيلوسوفيالىق وي ئسىگىرىلىپ، جالپى جاعدايدی جالپىلاي مەڭگەرەتىن كوز ايىاسى ايگىلەنگەن.

2021 ـ جىلعى ەملەكەتتىك ەكی ماجلىستە ىشكی موڭعۇل ۋاكىلدەر ۇيىرمەسىنىڭ بايانداماىنا قاراۋىنا قاتىناسقاندا باس شۇجي بىلاي دەپ اتاپ كورسەتتی: "تاۋ، سۇ، ورمان، ەگىنجاي، كول، جايلىم، قۇمدی ئبىر تۇتاس جوسپارلاپ جۇيەلی جونگە سالۇ قاجەت، بۇعان 'قۇم' دەگەن ئسوزدی قوسۇ كەرەك".

ئبىر ئسوزدىڭ قوسلۇی جۇيە كوزقاراسىنىڭ ىشكەرىلەي ئتۇسىندىرىلۇی، "التعا، ئسوزسىز، تاباندی بولۇ" ـــ ۇستانىمىنىڭ جاۋھاری.

وسی رەتكی قىزمەت تەكسەرۇ ساپارىندا ۇلانسۇحا منە وسىنىڭ انىق دالەلی.

كورمە تاقتاسىنىڭ الدىندا جەرگىلىكتی جاۋاپتی جولداس باس شۇجيگە تىزگىندەۋ وي جەلىسىندەگی وزگەرىستەردی مالىمدەدی: العاشىندا "سۇدی سۇمەن تىزگىندەۋدىڭ" ەشقانداي ئونىمی بولمادی، باس شۇجيدىڭ جۇيەلی تىزگىندەۋ ۇستانىمىنا بويسۇنىپ، "تاۋ، سۇ، ورمان، ەگىنجاي، كول، جايلىم، قۇمدی ئبىر اراعا قويىپ، ئبىر تۇتاس جوسپارلاپ وي جۇگىرتكەننەن كەيىن، جاعداي مەن ونىمدىلىك كورنەكتی جاقسارادی.

حىتاۋ وڭىرىندەگی ەگىستىكتەن ىعىسترىلعان سۇدىڭ %90ىنان استامی جينالاتىن ۇلانسۇحا كەزىندە قاپتاعان قامىس پەن جىپىرلاعان سارى بالدىرعا تولىپ، ورتاسی اۋىر دارەجەدە بۇزىلعان ەدی. ال قازىر جاعاسىنا بارساڭىز، قۇستار قۇيقىلجىتا سايراۋدا، كولدی جاعالاي جۇرسەڭىز، سۇدا شورشعان بالقتاردی كورەسىز. "شەكاراداعی مەرۋەرت" وزگەشە كوركىن قايتا كورسەتتی.

شاحماتقا زەر سالعاندا، جالپى جاعدايدی ويلاۋ كەرەك؛ شاحمات تاسىن جىلجىتقاندا، مۇقيات جايعاستىرۇ كەرەك.

وتكەن عاسىردىڭ 70 ـ جىلدارىنىڭ سوڭىندا قۇمدی بوراننىڭ زيانی اۋىر بولدی، جاسىلداندىرۇ ئۇشىن تابىلعان اعاشتىڭ ئبارىن ەككەنمەن، 10 اعاشتىڭ جەتەۋی قۇراپ قالاتىن. ال قازىر بويشاڭ اعاش ەگۇگە لايىق بولسا، بويشاڭ اعاش ەگىلپ، ئشوپ ەگۇگە لايىق بولسا، ئشوپ ەگىلپ، بۇتا ـ بۇرگەن وسىرىلىپ، قۇمدی ئشول كۇيىندە قالدىرۇعا لايىق بولسا، قۇمدی ئشول كۇيىندە قالدىرىلىپ، قۇمايىتتانۇدان ساقتانۇ، قۇمدی تىزگىندەۋ دالمە ـ ئدال جۇرگىزىلدی.

"جاسىل جاملعىنی قالپىنا كەلتىرۇ ۇلگىسىن علمي تاڭداپ، ورمان، جايلىم، وسىمدىك جاملعىلارىنىڭ تۇرلەری مەن تىعزدىعن ۇيلەسىمدی ورنالاستىرىپ، بويشاڭ اعاشتاردی، بۇتا ـ بۇرگەندەردی، ئشوپتی ئوزارا ۇشتاسترۇعا تاباندی بولۇ كەرەك". باس شۇجي شي جينپىڭ اڭگىمە ماجلىسىندە علمي دالمە ـ ئدال ورنالاسترۇ ماسەلەسىنە ىشكەرىلەي توقتالىپ بىلاي دەدی: "ئبىز قازىر ەكولوگيالىق قورىقتی جوسپارلاپ وتىرمىز، كەيبىرى ەكونوميكالىنی دامىتۇ ئوڭىری، كەيبىرى ەگىستىك ئوڭىری، ورمان مەن جايلىم تۇگەلدەي جوسپار ىشىندە، ونىڭ ئبارىن ايقىنداۋ كەرەك، بۇل بارىستی قاراپايىمداسترۇعا بولمايدی، جەر مەن كوكتەي پارىقتی جاعدايدی ەسكەرۇ كەرەك، دياەكتيكالىق تۇرعىدان قاراپ، جەرگىلىكتی جاعدايعا قاراي ىستەپ، ئبىر تۇتاس جوسپارلاپ ويلاسۇ كەرەك".

"ۇش تەرىستىك" ينجەنەريانى شىعىستان باتىسقا 4400 كيلومەتردەن استام سوزىلعان، 9 ميللیون 600 مىڭ شارشی كيلومەتردەن اساتىن ەملەكەت تەررىتوريانى بوينىنا ويلاپ كورسەك، ونىڭ ئمانی ئتپەتی دە زور.

ەل باسقارۇ بەينە ىشكەتی اسپاپتىڭ قۇلاق كۇيىن كەلتىرگەنگە ۇقسايدی، ىشكەتەری سايكەستىرىلىپ، اۋەنی ۇندەستىرىلەدی.

وسی كەڭىستىكتە ەملەكەت ستراتەگيالىق شۇعىلا شاشۇدا. بەيجىڭ ـ تيانجين ـ حىبەيدىڭ سايكەستی داموی، حۋاڭحى وزەنی الابی ەكولوگيالىق سىن قورعاۋ جانە جوعارى ساپالی داملىتۇ، باتىس بولىگی قاۋىرت اشۇ، شىعىس سولتۇستىگی گۇلدەندىرۇ سياقتی كەلەلی ستراتەگيالاردىڭ ئتۇپ نەگزگی ئدال وسی ەكولوگيا. ال "ۇش تەرىستىك" ينجەنەريانى ەملەكەتتىڭ ەكولوگيانی قالپىنا كەلتىرۇىندەگی نەگزگی شەپ ەسپىتەلەدی.

دۇنيە جۇزىلىك تۇرعىدان العاندا، كومىر قىشقىل گازىنىڭ شعارىلۇىن ەڭ جوعارى مانگە جەتكىزۇ، كومىر قىشقىل گازىن بەيتاراپتاندىرۇ ورتاق تانىمعا اينالدی. سۇ قويماسی، استىق قويماسی، اقشا قويماسی، كومىر قىشقىل گازی قويماسی يقۇاتی، "ۇش تەرىستىك" ينجەنەريانىڭ ولشەۋسىز ستەرەولدی ەكولوگيالىق قۇنی "ئرى ەلدىك جاۋاپكەرشىلىكتی ىرىقتىلىقپەن ارقالاۋدىڭ، ادامزاتتىڭ تاعدىرلاس ورتاق تۇلعاسىن قۇرۇدی ىلگەردىلەتۇدىڭ" بەرىك تۇعىرىنا اينالدی.

"ۇش تەرىستىك رۇحىنداعی" ۇزدىكسىز قاجماي ـ تالماي كۇش سالۇ

"يۇيگۇڭ تاۋدی كوشىردی، دايۇي سۇدی تىزگىندەدی، جۇڭحۇا ۇلتی سان مىڭ جىل بويی جاراتىلىستىق اپاتپەن ايقاسىپ، قىمباتتی تاجىربيەلەر توپتادی، ئبىز ئالی دە ۇزدىكسىز كۇرەسۇىمىز كەرەك". باس شۇجي شي جينپىڭ كەزىندەگی ئبىر جولعى قىزمەت تەكسەرۇدە ەرتەدەگی حالىقتىڭ جاراتىلىستىق اپاتقا باس يمەۋی، ونان جاسقانباۋی جونىندە توقتالعاندا وسلاي دەگەن ەدی.

ادام مەن قۇمنىڭ ايقاسی دا ۇزاققا سوزىلادی.

سارى قۇم مەن سايالی اعاشتىڭ سايىسۇی كەڭىستىكتىڭ تىرەسۇی، ونان دا ماڭىزدىسی، رۇحتىڭ بەتپە ـ بەت بەلدەسۇی بولماق.

اڭگىمە ماجلىسىندە باس شۇجي ئوزی كورگەن ئومىر بويی قۇمدی تىزگىندەۋمەن اينالىسقان "قۇمدی تىزگىندەگەن باتىر" ۋاڭ يوۋدىنی، گانسۇ بابۇشا ورمان الاڭىندعی "التی اقساقالدی"، سايحانبا ورمان الاڭی قاراۋىل مۇناراسىندعی ورمان قورعاۋشی ەرلی ـ زايىپتىلاردی، ت. ب اڭگىمەلەدی.

ولاردىڭ قاراپايىم دا قاجىرلی بەينەسی ۇلان ـ بايتاق ۇش تەرىستىك دالاسىمەن بىتە قايناسقان. جۇڭگو دۇنيە جۇزىندەگی اۋماعی ەڭ ۇلكەن ەكپە ورماندی جارىققا شعاردی. يىقپەن ارقالادی، قولمەن قازدی، قۇمايىتتانۇدان ساقتانىپ، قۇمدی تىزگىندەۋ سىندی الەمدىك قيىن ماسەلە الدىندا، ۇش تەرىستىك ادامدارى سامايلارىن اق قىراۋ شالعانشا جاسىلداندىرۇمەن اينالسۇعا بەل بايلادی. تالاي ادامنىڭ قولدارى مۇيىزگەككە تولىپ، جۇزدەرى كۇنگە كۇيىپ توتىعىپ كەتتی، "ۇزدىكسىز ۇلاستىرا كۇش سالىپ، ئبىرىنىڭ سوڭىنان ئبىری ەرە قۇلشىنىپ"، ۇزدىكسىز قاجماي ـ تالماي كۇش سالۇدىڭ ارقاسىندا تامشى سۇ تاس تەسەری، سارى قۇم جاسىل ماناتقا اينالارى داۋسىز.

بارعان جەرلەرىندە تەكسەرۇ ـ زەرتتەۋ جۇرگىزىپ، ويلانىپ ـ تولعانىپ، شابىت العان باس شۇجي شي جينپىڭ حالىق بۇقارالىسىنىڭ اقىل ـ پارالىساتی ەمەن كۇش ـ قۇاتىنا ئتانتی بولىپ وتىردی.

شينحۇا ورمان الاڭىنىڭ جاۋاپتىسی قۇمدىقتاعی ۇيىلگەن ۇساق تۇيىرشكەتەردی تانىستىرىپ بىلاي دەدی: "بۇلاردی 'مىا' دەيمىز، كونە كوز ديقاندار بۇل جەردىڭ توپىراعی جاقسارا باستاعانىن، بۇدان كەيىن ەگىن ەگۇگە جارايتىنىن وسىدان بىلە قويادی".

باس شۇجي بىلاي دەپ اتاپ كورسەتتی: "بۇل حالىق بۇقارالىسىنىڭ جاپالی ورتادا جاپا ـ ماشاقاتتان تايسالماىتىن نزدەنۇ رۇحی".

سۇ مولشەرىن ينفورماتسيالانعان باقىلاۋ ـ ولشەۋ ورتالعىندا باس شۇجي قۇم تاقتالی مودەلگە كوز جۇگىرتە ئجۇرىپ، ەلىمىزدەگی ەرەكشە كولەمدی ۇش سۇارمالی ۇڭىرىدىڭ ئبىری بولعان حىتاۋ سۇارمالی ۇڭىرىنىڭ 2000 جىلدان استام ۋاقىتتان بەرگی سۇارۇ تاريحىن تاپتەشتەي ۇىستی.

وزەن ـ داريالاردی تىزگىندەۋ ـــ ەگىنشىلىك ورىكەنيەتىندەگی ماڭىزدی مىندەت. حۋاڭحى وزەنی ارناسىنىڭ وڭتۇستىكتەن سولتۇستىككە اۋناۋی باردىسىندا جەتىلىپ دامعان، حىتاۋ سۇارمالی ۇڭىرى ينشان تاۋ سىلەمىنىڭ يىننە ورنالاسقان، تاريحی چين، حان پاتشالىعى داۋىرىنەن باستاۋ الادی، "وزەن سۇىن باستاپ اتىز سۇارىپ، تابيعاتتىڭ كۇشىنەن پايدالانۇدان" حان پاتشالىعى داۋىرىندەگی "تىڭ اشپ، شەكارانی قورعاۋعا"، تاڭ پاتشالىعى داۋىرىندەگی "قورعان سوعىپ، شەكارانی بەكەمدەۋگە"، چيڭ پاتشالىعى داۋىرىندەگی "سالالی ەگىن سالۇعا"، ونان تاعی چيڭ پاتشالىعنان مينگو داۋرىنە دەيىن "باتىسقا بارعان" اۋلداستار تىڭ يگەرىپ، توعان قازىپ، سۇارمالی ۇڭىردىڭ گۇلدەنىپ ـ كوركەيۇىن جالعاستىرىپ كەلدی.

(جالعاسی 3 ـ بەتتە)